

УДК 94(477)“1905/1910”:930.253(477.64/.65+477.72/.73)

П. О. ТОКАЛЕНКО*

**ХРОНІКА ПОДІЙ ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ
ПІВДЕННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (1905–1910 рр.)**

На основі документів державних архівів Миколаївської, Кіровоградської, Запорізької та Херсонської областей висвітлено події Першої російської революції на Півдні України, а саме: масові єврейські погроми у жовтні 1905 р., експропріації на користь радикальних революційних сил та голод, як одна з причин невдоволення населення царською політикою. Розглянуто також документи постреволуційного періоду 1908–1910 рр. як свідчення продовження революційного протистояння ліберальних та революційних сил проти монархічного режиму. Особливу увагу приділено документам із фондів міських губернських канцелярій та управ поліційно-жандармського апарату.

Ключові слова: Перша російська революція; Південь України; поліція; Міська дума; експропріація; голод; тиф.

Перша російська революція на Півдні України мала власну регіональну специфіку. По-перше, тут знаходився найбільший морський південний порт Російської імперії – Одеса, що містив досить велику концентрацію робітників – активних учасників революції 1905–1907 рр., по-друге, в смузі осілости єврейського населення, до якої входила й південна Україна, відбулися у 1905 р. найбільш масштабні єврейські погроми за всю історію антисемітизму в Російській імперії, починаючи від погромів XIX ст.

Варто відмітити, що проблематика подій Першої російської революції на Півдні України, а особливо фінансові наслідки революційних заворушень для південних міст і досі не розкриті дослідниками у повному обсязі. Також особливо важливим видається питання протидії губернської влади революційним силам у великих містах південної України, яке також мало розглянуте. Серед українських дослідників цього питання необхідно назвати С. Євсеєнка¹, який вивчав проблематику висвітлення революційних подій 1905–1907 рр. на основі радянської історіографії. Вплив революції 1905–1907 рр. на підприємницьку діяльність на Півдні України досліджував О. Постернак². Питання діяльності

* *Токаленко Павло Олегович* – аспірант 3-го року навчання кафедри філософії, політології та українознавства факультету кібернетики та системної інженерії Херсонського національного технічного університету.

українських періодичних видань розглянув О. Березовський³. З російських дослідників важливо відмітити М. Волхонського⁴, який вивчав питання національної політики уряду Російської імперії в революційні роки початку ХХ ст. Роль козацьких полків у придушенні масових соціальних заворушень в 1905–1907 рр. досліджував Д. Тутін⁵. На програмах політичних партій в революційні роки початку ХХ ст. акцентував увагу Г. Кузнецов⁶.

Документи регіональних архівів південної України уможливають більш детальне дослідження питання революційних подій на Півдні України.

У статті представлені також документи постреволуційного періоду 1908, 1909 та 1910 років. Це не випадково. Згідно з загальноприйнятою в історичній науці (ще за радянських часів) хронологією вважається, що Перша російська революція завершилася в червні 1907 р. Однак, третьочервневий переворот не вирішив остаточно всіх соціально-політичних проблем, тому певна стагнаційна фаза революційного процесу продовжилася. Її активізація чи пробудження пов'язане із смертю Л. М. Толстого в 1910 р. А до цієї події політика царської реакції повбивала тисячі людей. Документи постреволуційного періоду мають довести дослідників до певних висновків, адже тюрми та поліцейні дільниці залишалися переповненими; держава не справлялася з посиленням фінансуванням поліцейних структур, переводячи частку фінансування на муніципальний рівень; розширювався поліцейний штат; внаслідок єврейських погромів частина євреїв була не спроможна оплатити власне лікування в міській лікарні; антисемітські настрої в суспільстві не спадали, а навпаки ситуація залишалася напруженою; продовжувалися й антиурядові змови та таємне спостереження за “неблагонадійними” представниками верств населення тощо. Саме тому автор використав у назві статті дату 1905–1910 рр., штучно подовжуючи революційний період.

Зауважимо, що автор цієї статті не претендує на повне розкриття проблематики подій Першої російської революції на Півдні України, а лише намагається доповнити існуючий інформаційний пласт власною науковою розвідкою. Всі оглянуті у статті документи розміщені тематично і відповідно до хронологічної послідовності подій.

У Держархіві Миколаївської області корисними для вивчення проблематики подій Першої російської революції на Півдні України є такі фонди: Ф. 216 “Миколаївська міська управа, м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії” (1870–1920); Ф. 231 “Миколаївська міська поліція, м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії” (1840–1916); Ф. 251 “Миколаївська тюремна інспекція Головного тюремного управління Міністерства юстиції, м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії” (1903–1917); Ф. 479 “Пристав Московської час-

тини поліції, м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії” (1855–1913). Документи про експропріації революційними партіями можна знайти у фондах 231 та 479. Інформація про “єврейське питання” міститься у всіх зазначених вище фондах Держархіву Миколаївської області.

У Держархіві Кіровоградської області при вивченні цього питання варто звернути увагу на фонди: Ф. 18 “Єлисаветградська міська дума, м. Єлисаветград Єлисаветградського повіту Херсонської губернії” (1789–1919); Ф. 78 “Єлисаветградська міська управа, м. Єлисаветград Єлисаветградського повіту Херсонської губернії” (1871–1920); Ф. 304 “Рябков П. З. – єлисаветградський землемір, історик, археолог і громадський діяч, м. Зінов’євськ Зінов’євського повіту” (1864–1925); Ф. 496 “Єлисаветградське повітове поліційне управління, м. Єлисаветград Єлисаветградського повіту Херсонської губернії” (1889–1915); Ф. 630 “Єлисаветградський повітовий суд і судові слідчі дільниць Єлисаветградського повітового суду, м. Єлисаветград, Єлисаветградського повіту Херсонської губернії” (1882–1918). Інформацію про революційні події та “єврейське питання” можна знайти у всіх зазначених вище фондах, окрім Ф. 304, в якому є інформація про деякі природні причини народного гніву 1905 р., зокрема голод та епідемія тифу на Півдні України. Діяльність поліційно-жандармських установ частково розкривається у Ф. 496 та Ф. 630.

Документальна база подій Першої російської революції півдня України у Держархіві Херсонської області представлена фондами: Ф. 1 “Канцелярія херсонського цивільного губернатора Міністерства внутрішніх справ, м. Херсон Херсонського повіту Херсонської губернії” (1807–1919) та Ф. 4 “Херсонська міська управа Міністерства внутрішніх справ, м. Херсон Херсонського повіту Херсонської губернії” (1873–1920). У Державному архіві Запорізької області – Ф. 24 “Олександрівська міська дума та управа, м. Олександрівськ Олександрівського повіту Єкатеринославської губернії” (1866–1920). Окрім документів стосовно подій Першої російської революції, обидва фонди містять у собі інформацію з “єврейського питання” та про діяльність поліційно-жандармського апарату. Крім цього, у Ф. 24 є дані про фінансовий колапс міської думи Олександрівська після єврейського погрому 21 жовтня 1905 р. та неспроможність утримувати поліційний штат місцевим бюджетом.

Розглянемо документи щодо регіональної специфіки народного гніву у 1905 р. та хроніку революційних подій на Півдні України.

Павло Захарович Рябков, відомий громадський діяч Херсонської губернії, який вивчав голод та епідемію тифу на Півдні України на початку ХХ ст., зібрав статистичні відомості про збір урожаю зернових із 1896 р. до 1900 р. та, проаналізувавши їх, дійшов висновку про природний характер голоду⁷. У документах є інформація про хліб із мучного

пилу та насіння бур'янів, який доводилось їсти селянам Херсонської губернії, та відсутність допомоги голодуючим із боку поміщиків⁸. Тут відклався лист, датований 1834 р., херсонського губернатора до елисаветградського градоначальника (з підписом російського імператора Миколи I) з рецептом хліба на випадок подібного стану. В ньому зазначалося, що їстівний хліб можна випікати з винної бурди та солом'яної муки із додаванням деревної кори. Наголошувалося на створенні експериментальних будинків на базі селянських хат із відповідним "майстер-класом" від місцевої адміністрації⁹. Незважаючи на природний фактор голоду, П. Рябков стверджував, що голод призвів до ще гірших взаємовідносин на селі між поміщиками та селянами – селяни втягувалися у ще більшу боргову залежність від поміщиків¹⁰.

Щодо захворювання населення на тиф, то у фонді П. Рябова є звіт санітарного лікаря про катастрофічний стан тифозної епідемії в Тираспольському повіті Херсонської губернії на початку XX ст.¹¹ Також наводяться й статистичні дані тифозної епідемії¹². Свої спогади про тиф залишив лікар Олленштейн, який працював у м. Бобринець Херсонської губернії¹³.

У липні 1905 р. губернатор Херсонської губернії В. Левашов відправив урядникам роз'яснення від Міністерства внутрішніх справ Російської імперії щодо доцільності виклику військової допомоги для придушення заворушень у сільській місцевості Херсонської губернії. Зокрема зазначалося, що приводом для втручання військ для наведення порядку можуть стати такі дії селян: відкритий напад натовпом селян на приватну економію; пограбування натовпом економії та майна поміщика; підпал економії; знищення або нелегальний збір усього хліба або інших продуктів із полів; насильницьке захоплення поміщицьких земель; відкритий супротив населення при затриманні підбурювачів до непокори владі; самовільне відлучення групи селян від місця постійного проживання; пошкодження господарчого інвентаря або машин із метою зупинити роботу на землі; відкрита непокора до влади, виражена в образах чи насильницьких діях по відношенню до поліції, відкритий бунт або поява озброєного натовпу¹⁴. Тут же йшлося й про правильне приборкання страйкуючого натовпу. Особливо важливим для наведення порядку, зазначав В. Левашов, було б виявлення та арешт дійсних організаторів та підбурювачів натовпу. У разі арешту невинних осіб натовп відразу ж міг перейти до насильницьких дій, щоб захистити справедливість¹⁵. Зазначимо, що губернатор 5 серпня 1905 р. звернувся до населення Єлисаветграда з нагадуванням про введення особливого політичного режиму у місті – режиму посиленої охорони, під час якого заборонялося зберігати чи мати при собі вогнепальну зброю¹⁶.

Міський голова Олександрівська 15 листопада 1905 р. у міській думі виступив із промовою про бездіяльність поліції під час вуличних

безладів 21 жовтня 1905 р., де наголошував на відсутності політичного впливу на силові структури чесними платниками податків, що формувало почуття невпевненості та відсутності безпеки у міського населення. Було вирішено подати клопотання до Петербурга про перехід міської поліції у повне розпорядження муніципальної влади. Для контролю діяльності за поліцією муніципальна влада мала сформувати “Комітет суспільної безпеки”, який складався з 5 осіб, а також передбачалося повне утримання міської поліції коштом муніципального бюджету¹⁷.

Поліцейське управління Олександрівська 18 листопада 1905 р. організувало масові обшуки у населення та пошуки німецьких осіб із метою їх подальшого відправлення у місце постійного проживання, про що було повідомлено Олександрівським повітовим поліційним управлінням до Олександрівської Думи¹⁸.

У грудні 1905 р. до губернатора Херсонської губернії М. Малаєва звернувся віце-губернатор С. Горчаков із пропозицією негайно відправити до військових частин урядників із метою контролю внутрішньої атмосфери у військовому середовищі¹⁹.

У м. Миколаєві поліцмейстер у зверненні від 4 січня 1906 р. до приставів міста вказував, що мешканцям роздаються масово й безперешкодно газети з антиурядовим змістом. Особливо активно цією справою займалися діти²⁰. До того ж, у центрі міста у лютому 1906 р. постійно з’являвся жебрак у військовій формі з табличкою на грудях “Слепой”. При розмовах із перехожими зазначав, що він інвалід Японської війни й за цю долю “дякує” лише царській владі. Поліцмейстер у зверненні до приставів міста наголошував на політичному, а тому й небезпечному характері жебракування цієї особи для влади²¹.

Миколаївський тимчасовий генерал-губернатор О. Ступін у березні 1906 р. дозволив продавцям у державних алкогольних магазинах мати при собі вогнепальну зброю. Таке рішення було прийняте після клопотання керівництва акцизними зборами в Херсонській губернії до генерал-губернатора²².

У серпні 1906 р. таємно було повідомлено миколаївському градоначальнику з Петербургу, що революціонери планували відправити у села власних емісарів, від 500 до 600 чоловік, щоб пропагувати соціалістичні ідеї серед селян. Основна мета емісарів була організувати селянські бунти, для придушення яких влада була б змушена вивести війська з міст. Це послугувало б сигналом для робітників, які зорганізовано, у переважачій над міською поліцією кількістю, захопили б усю владу в Миколаєві. До того ж стверджувалося, що поліція була б змушена частково приєднатися до робітничого захвату влади²³.

У вересні 1906 р. миколаївський тимчасовий генерал-губернатор О. Ступін наказав поліції терміново вислати насильно з міста всіх німецьких робітників хлібних пекарень, які, внаслідок страйку, стали

причиною відсутності у місті свіжого хліба. З миколаївськими пекарями, які були організаторами страйку, генерал-губернатор пообіцяв розібратися особисто²⁴.

У червні 1907 р., після розпуску Другої державної думи, прокурором Петербурзької судової палати був надісланий лист до прокурора Одеської судової палати та до прокурора 4 дільниці Єлисаветградського повіту зі списками місцевих соціал-демократів. У листі зазначалося, що фракція соціал-демократів (за даними попереднього слідства) вступила у відносини зі всіма таємними організаціями в Російській імперії з метою корегування подальших тактичних дій в залежності від рішень Центрального комітету партії²⁵.

У березні 1908 р. Головне тюремне управління повідомило миколаївського градоначальника про неможливість приймати арештантів до Миколаївського тюремного виправного закладу у зв'язку з його переповненням. Крім того, наголошувалося, що згідно з кубічною кількістю повітря кількість місць в Миколаєві становить не 740, а 933, якщо врахувати ще 60 місць в тюремній лікарні²⁶.

Олександрівська міська дума 15 травня 1908 р. розглядала питання фінансування штату поліції у місті і прийняла рішення звернутися з клопотанням до Державної думи про продовження фінансування з державного бюджету. Тут же наводиться сума витрат на утримання поліційного штату в місті на рік – 10320 руб. та державне фінансування – 4920 руб. При цьому зазначалося, що державне фінансування тимчасове та введене лише у 1906 р. на 3 роки, а у наступному році муніципальна влада має самостійно вирішувати питання утримання поліційного штату, що було надто обтяжливим для бюджету міста²⁷.

У Миколаєві 21 травня 1908 р. анархісти-комуністи планували здійснити терористичний акт у взуттєвому магазині “Ага и Яковенко” та у хлібній конторі Ферберова, про що начальник миколаївської жан-дармерії ротмістр Левдіков повідомив градоначальнику²⁸.

Олександрівська міська дума 20 червня 1908 р. звернулася до Катеринославського губернатора М. Клінгенберга з клопотанням посприяти продовженню Міністерством внутрішніх справ державного фінансування поліційної команди міста. У клопотанні зазначався штат поліції Олександрівська – 41 особа (з них – 8 старших поліцейських та 33 молодших) та сума на утримання їх, що складала приблизно 16 тис. руб. на рік, тобто 10% від міського бюджету і була досить обтяжливою. До того ж зазначалося, що щорічний кредит від Державної думи на обмундирування поліції у сумі 1025 руб. на рік є недостатнім, і згідно з указом Міністерства внутрішніх справ від 31 січня 1906 р. щомісячно з цією метою утримується із заробітної плати поліцейського 25 руб.²⁹

У жовтні 1908 р. Миколаївський градоначальник отримав шифровану телеграму від міністра справ П. Столипіна, в якій йшлося про не-

допустимість зв'язків студентів вищих навчальних закладів із селянами на місцях. На канікулах студенти поверталися на місця проживання, де контакт їх з селянами був дуже ймовірним. П. Столипін закликав градоначальників не допустити зближення студентства з селянством, оскільки це могло викликати активізацію бунтівних настроїв на селі³⁰.

У квітні 1909 р. миколаївський поліцмейстер звертався до приставів із нагоди наближення першотравневих свят і закликав їх не допустити організації масових страйків та демонстрацій, які згідно з агентурними донесеннями готувалися по всій Росії взагалі та у Миколаєві зокрема³¹.

У листопаді 1908 р. миколаївський поліцмейстер наказував приставам надати начальнику розшукового відділу міста інформацію про дома терпимості та повій-одиначок і сутенерів з метою виявлення у їхньому середовищі революціонерів та інших злочинців³².

У червні 1909 р. губернатори всіх губерній та начальники жандармських відділень таємно отримали від Міністерства внутрішніх справ розшукові карти злочинців із роз'ясненнями до них, класифіковані за пріоритетністю та з відповідним шифром: А1, А2, Б1, Б2, В, Г, Д. Згідно з розшуковими картами, до категорії А1 відносилися політичні, а до категорії А2 – кримінальні злочинці³³.

В Олександрівську 21 січня 1910 р. уповноважений Олександрівської міської думи І. Яковлев подав пропозицію до Думи щодо збільшення поліцейського штату за рахунок введення нової посади базарного поліцейського, який мав слідкувати не тільки за порядком на базарі, а й контролювати якість продуктів та санітарний стан³⁴. Посада базарного поліцейського була затверджена Катеринославським губернським правлінням у серпні 1910 р. і її з щорічним окладом у 900 руб. із коштів місцевого бюджету отримав ротмістр П Павловский³⁵.

Зупинимося на перебігу та наслідках єврейських погромів 1905 р. на Півдні України через призму архівних документів.

6 січня 1905 р. Олександрійському повітовому воєнному начальнику надійшов лист від слідчого Єлисаветградського повітового суду з проханням підтвердити приналежність учасників єврейського погрому до військових частин м. Олександрії³⁶.

У цей же період до населення Мелітополя, а саме до православних християн зверталися мелітопольський воєнний начальник полковник Яхонтов, міський голова Черніков, голови міської управи Риков та повітовий справник Безруков, які намагалися запобігти погромам: “Между нами есть худые люди, которые много зла делают. Они обращаются к насилью с подменными письмами, в которых Царская воля извращается и толкуется неправильно. Буд-то “новый порядок” придуман евреями. Они забывают о том, что нас всех вскормила Русская земля, и что евреи, также как и другие народы клали свои головы на полях Манчжурии”³⁷.

Юридична комісія допомоги постраждалим від погрому в Миколаєві у жовтні 1905 р. звернулася 11 листопада 1905 р. до миколаївського поліцмейстера з клопотанням повернути євреям, власникам мануфактурних магазинів, їхні товари, які натовп пограбував у жовтні 1905 р. Приналежність цих товарів євреям-власникам було підтверджено незалежними свідками³⁸.

Міська дума Єлисаветграда 23 жовтня 1905 р. звернулася до містян із проханням припинити єврейський погром, а нагробоване єврейське майно віддати добровільно, без будь-якої відповідальності у спеціально зорганізовані для цього владою пункти³⁹.

До Олександрівської міської управи 29 жовтня 1905 р. від Управління Єкатеринославським відділенням державного банку надійшов запит про економічні наслідки від єврейських погромів для торгових підприємств. Зокрема, банк цікавила інформація, які підприємства зруйновані повністю, а які постраждали лише частково⁴⁰.

В Олександрівській міській думі 1 листопада 1905 р. було проголошено загальну суму збитків для м. Олександрівська, яка за підрахунками місцевих чиновників складала 1,5 млн руб.⁴¹ Було вирішено звернутися за фінансовою позикою до Державного банку на суму 100 тис. руб. терміном на 10 років⁴². У лютому 1906 р. катеринославський губернатор С. Александровський відповів Олександрівській міській думі, що це клопотання не може бути задоволено. Пізніше, 20 травня 1906 р., Олександрівській міській думі було відмовлено в фінансовій допомозі вдруге. Пояснюючи причини відмови на клопотання (вже на суму 50 тис. руб.), катеринославський губернатор С. Александровський відповів, що Державний банк Російської імперії вкладає свої кошти лише в строкові та надійні активи⁴³.

Херсонський губернатор В. Левашов 21 листопада 1905 р. у листі до всіх поліцмейстерів та повітових урядників Херсонської губернії заявив про початок слідства стосовно співробітництва поліції з погромниками в Херсонській губернії. Він наголошував на невідворотному покаранні поліцейських, вина яких буде доведена слідством⁴⁴.

Олександрівський міський голова 24 листопада 1905 р. отримав лист від присяжного повіреного Я. Гуровича, що той не зможе розслідувати події єврейського погрому в Олександрівську⁴⁵.

Пристава Московської частини м. Миколаєва у своєму рапорті від 22 грудня 1905 р. повідомив миколаївського поліцмейстера, що в нічний час містом прогулювалися групи молодих хлопців – євреїв у кількості 25–40 осіб, озброєні револьверами, рушницями, шаблями, піками та кинджалами. Ці групи представлялися як “Летючі загони міліції”, самостійно сформовані для захисту від поліції⁴⁶.

Єлисаветградське губернське правління 29 грудня 1905 р. (за згодою Міністерства внутрішніх справ) вирішило відшкодувати євреям збитки,

завдані внаслідок єврейського погрому у жовтні 1905 р. Враховуючи те, що у поліційному фонді Єлисаветграда станом на 29 грудня 1905 р. було 16 тис. 803 руб., було вирішено виділити допомогу у сумі 15 тис. руб.⁴⁷

Миколаївський градоначальник 27 лютого 1906 р. у таємному листі до миколаївського поліцмейстера наголошував на необхідності охорони єврейського населення від робітників та осіб, негативно налаштованих до них. Він підкреслював, що всі поліцейські мають дбати про порядок та охороняти населення незалежно від віросповідання чи національності і наголосив, що кримінальна відповідальність чекає на кожного, хто не буде дотримуватися його постанови⁴⁸.

У березні 1906 р. до Миколаєва почали прибувати невеликими партіями з різних міст робітники: каменярі, теслярі, будівельники. Всі вони були активними учасниками єврейських погромів у 1905 р. Миколаївський поліцмейстер наказав приставам організувати спостереження за робітниками та перевірити у всіх прибулих документи, зареєструвавши їх у відділках поліції⁴⁹.

До Миколаївської міської думи 30 вересня 1908 р. від миколаївського відділення Союзу російського народу надійшла вимога щодо негайного звільнення з будівничого відділення міської думи єврея Г. Клейера та секретаря думи І. Коплана. Свою вимогу вони підкріпили прим. 3 до ст. 24 міського положення від 11 червня 1892 р., в якій йшлося, що “євреї не мають допускатися до участі в міських виборчих кампаніях та зборах домовласників” та ст. 34 цього ж положення, згідно з якою “євреям забороняється займати посади в міській Думі чи завідувати окремими галузями міського господарства та самоврядування”⁵⁰. У відповідь на цю вимогу 14 жовтня 1908 р. міська дума відповіла Голові “Союзу” генерал-майору Прищепенку, що ніякі організації не мають права слідкувати за діяльністю Міської думи Миколаєва⁵¹. У роз’ясненні депутати міської Думи наголошували, що всі співробітники Думи гідні своїх посад. Сам І. Коплан неодноразово був нагороджений державними нагородами, зокрема: “За участь у народному перепису населення в 1897 році”; “За роботу в комісії по збільшенню податкових доходів від нерухомого майна населення” (особисто нагороджений контр-адміралом Тихоцьким); “За роботу в проекті побудови нових квартир для офіцерів та нижчих армійських чинів”. У вересні 1907 р. Миколаївська міська дума урочисто відсвяткувала 25-річний робочий ювілей І. Коплана та висунула його кандидатуру на отримання “Імператорської відзнаки” за відданість справі. Щодо Г. Клейера, то він пропрацював у будівничому відділі на той час вже 20 років. Він ніколи не займався діловодством, у його обов’язки входило креслення споруд під керівництвом головного міського архітектора⁵².

Миколаївський поліцмейстер 10 листопада 1908 р. повідомив пристава міста, що згідно з даними Одеського військового округу в Росію

під виглядом торгових фірм прибувають євреї з різних країн з метою ведення таємної воєнної розвідки⁵³.

26 січня 1909 р. міська управа № 3 подала клопотання Єлисаветградській міській думі про відшкодування затрат на лікування бідних євреї у міській лікарні на суму 375 руб. 30 коп.⁵⁴

Єврейська соціал-демократична робітничка партія “Поалей-Ціон” у циркулярі № 1 від 28 лютого 1909 р. заявила про стагнаційну фазу царської реакції та висунула пропозицію відновити революційну боротьбу проти царизму революціонерами, яким вдалося уникнути реакційної політики царизму⁵⁵.

У березні 1906 р. Миколаївський градоначальник та поліцмейстер отримали шифровану телеграму з Петербурга про викрадення в Москві великої суми грошей (сума не зазначалася) та подальші інструкції для місцевих урядників після цієї події. Зокрема, йшлося про запобіжні дії та розшукові заходи. Місцеві банки та поштові відділення терміново надавали інформацію градоначальнику та поліцеймейстеру про перерахунки великої кількості грошей. Передбачалося спостереження за особами, прибулими у Миколаїв із Москви, у випадку значних фінансових витрат цих осіб. Наголошувалося тільки на спостереженні та виявленні зв'язків таких осіб із революційними партіями. Особлива увага приділялася спостереженню за активізацією страйкового робітничого руху в Миколаєві, організація якого, як відомо, потребувала чималих коштів від революціонерів⁵⁶.

Миколаївський поліцмейстер 23 травня 1906 р. повідомляв приставам частин міста про прибуття у Миколаїв невідомої для поліції особи з великою сумою грошей (сума не зазначалася) для революційних потреб міста. Зокрема, миколаївський ротмістр жандармерії Левдіков орієнтував поліцію на особу з купою банківських грошових зобов'язань, купонів та банківських квитків переважно 4% держаної ренти⁵⁷.

Касир Чорноморського заводу у серпні 1906 р. був убитий та пограбований революціонерами у Миколаєві. Революціонери заволоділи заводською касою (сума не зазначалася), про що було повідомлено приставам поліційних частин миколаївським поліцеймейстером, який закликав до енергійних дій щодо розшуку пограбованих грошей⁵⁸.

У листопаді 1906 р. був пограбований Петербурзький міжнародний банк на суму 40 тис. відсоткових банківських паперів. Поліції були відомі номери цінних паперів і миколаївський градоначальник, отримавши телеграму з Петербурга, відразу ж зорієнтував поліцію на розшукові дії⁵⁹.

Миколаївський департамент поліції у грудні 1907 р. отримав інформацію про можливі спроби розміну п'ятсотрублевих кредитних білетів одночасно у декількох великих містах Російської імперії. Ці гроші піс-

ля пограбування у червні 1907 р. Тифліського відділення Державного банку відразу ж поступили у розпорядження до революціонерів⁶⁰.

Таким чином, всі документи зазначених вище фондів архівів Миколаївської, Кіровоградської, Запорізької та Херсонської областей є актуальними для вивчення подій Першої російської революції, оскільки надають можливість досліднику проаналізувати проблематику розвитку подій з різних аспектів. Документи, датовані 1908–1910 рр., свідчать про продовження революційного протистояння ліберальних та революційних сил проти монархічного режиму. Корисним для дослідників буде й інформація щодо фінансового питання Першої російської революції на Півдні України. Революційні експропріації, збитки від єврейських погромів, фінансування поліційно-жандармського апарату, фінансова звітність муніципальних установ та інші документи свідчать про значний капітал, який поглинули революційні роки лише на Півдні України. Крім цього, соціально-побутова історія південної України наприкінці XIX – на початку XX ст. у документах стане корисною для повнішого розкриття мотивів місцевої агресії в революційні роки проти представників влади у 1905–1910 рр.

¹ *Євсеєнко С. А.* Селянський рух у 1905–1907 рр. в Україні (радянська історіографія проблеми)//Український селянин. 2015. Вип. 8. С. 50–54.

² *Постернак О. О.* Гірничопромислова буржуазія Півдня Росії в революції 1905–1907 рр.//Проблеми історії України XIX – початку XX століття. 2011. Вип. 19. С. 73–86.

³ *Березовський О. М.* Друковані періодичні органи українських партій Наддніпрянщини 1905–1914 рр. у вітчизняній історіографії//Сумська старовина. 2009. № XXVII–XXIX. С. 198–205.

⁴ *Волхонский М. А.* Национальная политика и правительственные круги накануне и в годы Первой русской революции: дис. ... канд. ист. наук: 07. 00. 00/Волхонский Михаил Алексеевич. Москва, 2003. 326 с.

⁵ *Тутин Д. А.* Национальная политика и правительственные круги накануне и в годы Первой русской революции: дис. ... канд. ист. наук: 07. 00. 02/Тутин Дмитрий Альбертович. Санкт-Петербург, 2002. 229 с.

⁶ *Кузнецов Г. Р.* Революционная борьба и программы в период Первой русской революции 1905–1907 гг.: дис. ... канд. ист. наук: 07. 00. 02/Кузнецов Глеб Романович. Москва, 2011. 399 с.

⁷ Держархів Кіровоградської обл. (Державний архів Кіровоградської області). Ф. Р-304. Оп. 1. Спр. 582. Арк. 40.

⁸ Там само. Арк. 1.

⁹ Там само. Спр. 2. Арк. 1.

¹⁰ Там само. Спр. 582. Арк. 47.

¹¹ Там само. Арк. 23.

¹² Там само. Арк. 26.

¹³ Там само. Арк. 13.

- ¹⁴ Держархів Херсонської обл. (Державний архів Херсонської області). Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 29.
- ¹⁵ Там само. Арк. 30.
- ¹⁶ Там само. Арк. 36.
- ¹⁷ Держархів Запорізької обл. (Державний архів Запорізької області). Ф. Р-24. Оп. 1. Спр. 231. Арк. 123.
- ¹⁸ Там само. Арк. 40.
- ¹⁹ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 57.
- ²⁰ Держархів Миколаївської обл. (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р-479. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 6.
- ²¹ Там само. Арк. 23.
- ²² Там само. Арк. 51.
- ²³ Там само. Арк. 118.
- ²⁴ Там само. Ф. Р-231. Оп. 1. Спр. 2330. Арк. 120.
- ²⁵ Держархів Кіровоградської обл. Ф. Р-496. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 21–22.
- ²⁶ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р-251. Оп. 2. Спр. 13. Арк. 6.
- ²⁷ Держархів Запорізької обл. Ф. Р-24. Оп. 1. Спр. 328. Арк. 1.
- ²⁸ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р-479. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 81.
- ²⁹ Держархів Запорізької обл. Ф. Р-24. Оп. 1. Спр. 328. Арк. 2.
- ³⁰ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р-231. Оп. 2. Спр. 94. Арк. 66.
- ³¹ Там само. Спр. 140. Арк. 11.
- ³² Там само. Арк. 36.
- ³³ Держархів Кіровоградської обл. Ф. Р-496. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 24.
- ³⁴ Держархів Запорізької обл. Ф. Р-24. Оп. 1. Спр. 360. Арк. 5.
- ³⁵ Там само. Арк. 14.
- ³⁶ Держархів Кіровоградської обл. Ф. Р-630. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 214.
- ³⁷ Держархів Запорізької обл. Ф. Р-24. Оп. 1. Спр. 231. Арк. 93.
- ³⁸ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р-231. Оп. 2. Спр. 94. Арк. 14.
- ³⁹ Держархів Кіровоградської обл. Ф. Р-78. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 11.
- ⁴⁰ Держархів Запорізької обл. Ф. Р-24. Оп. 1. Спр. 231. Арк. 8.
- ⁴¹ Там само. Арк. 147.
- ⁴² Там само. Арк. 155.
- ⁴³ Там само. Арк. 158.
- ⁴⁴ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 55.
- ⁴⁵ Держархів Запорізької обл. Ф. Р-24. Оп. 1. Спр. 231. Арк. 47.
- ⁴⁶ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р-231. Оп. 1. Спр. 2030. Арк. 7.
- ⁴⁷ Держархів Кіровоградської обл. Ф. Р-78. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 26.
- ⁴⁸ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р-479. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 30.
- ⁴⁹ Там само. Арк. 47.
- ⁵⁰ Там само. Ф. Р-216. Оп. 1. Спр. 1467. Арк. 1–2.
- ⁵¹ Там само. Арк. 5.
- ⁵² Там само. Арк. 6–8.
- ⁵³ Там само. Ф. Р-231. Оп. 2. Спр. 94. Арк. 70.
- ⁵⁴ Держархів Кіровоградської обл. Ф. Р-18. Оп. 1. Спр. 574. Арк. 17.
- ⁵⁵ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-282. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.
- ⁵⁶ Держархів Миколаївської обл. Ф. Р-479. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 42.
- ⁵⁷ Там само. Арк. 72.

⁵⁸ Там само. Арк. 114.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Там само. Ф. Р-231. Оп. 2. Спр. 94. Арк. 5.

In the article the author covers the events of the First Russian Revolution based on the documents of the state archives of Mykolaiv, Kirovograd, Zaporizhzhya and Kherson regions, namely: massive Jewish pogroms in October 1905, expropriation in favor of radical revolutionary forces and hunger as one of the reasons of the discontent with imperial politics. The documents of the post-revolutionary period of 1908–1910 are also considered as evidence of the continuation of the revolutionary confrontation of liberal and revolutionary forces against the monarchist regime. Particular attention is paid to documents of city provincial chancelleries and the administration of the police and gendarme apparatus.

Key words: the First Russian revolution; South of Ukraine; police; City Duma; expropriation; famine; typhus.